

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

σμοῦ της, ἐφ' ὅσον ἡ συνείδησις τοῦ πόνου ἐπέβαλε τελικῶς τὴν λύσιν των, ἀπασχολεῖ μόλις τώρα τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ λόγου. Τὴν φοράν αὐτὴν δὲν διακυβεύεται ὅμως ἡ στοιχειώδης ἀνεσις τοῦ βίου, ἀλλ' ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος, ἡ δυνατότης τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐλέγχη ἐκ τῶν ἔσω τὴν θέλησιν, τὴν σκέψιν καὶ τὴν πράξιν του.

II. Ἐνώπιον τῶν συγκλονιστικῶν γεγονότων τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ χώρου μετὰ τὴν εἴσοδον τῆς μηχανῆς εἰς τὴν ζωὴν ἡ Ἑλληνικὴ πραγματικότης ἔμεινε γενικῶς ξένη. Ἡ διαπίστωσις αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖ μομφὴν διὰ τὴν ἐθνικὴν τέχνην τοῦ λόγου, ἐφ' ὅσον ἐκείνη ἀντικατώπητρισε τὰ τοπικὰ προβλήματα καὶ ἰδίως τὸ δέος τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῶν προγόνων του καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τοὺς συναγωνισθῇ διὰ τῆς ἀξιοποιήσεως τῶν πνευματικῶν του παρακαταθηκῶν ἢ τῶν αὐθεντικῶν του δεδομένων. Εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς γραφῆς ἐνεφανίσθησαν βεβαίως καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἀνησυχίας εἰς τὴν ὑπερεθνικὴν της διάστασιν, ἐφ' ὅσον ἡ συντελουμένη ἀλλαγὴ δὲν ἐσήμαιεν ἀπλῶς ἀπομάκρυνσιν ἐκ τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ μίαν νέαν καὶ διὰ τοῦτο προβληματικὴν κατεύθυνσιν εἰς τὸν τρόπον τῆς ζωῆς καὶ τῆς σκέψεως. Ἐὰν ὅμως οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ δὲν ἔζησαν τὰ δραματικὰ βιώματα τῶν Εὐρωπαίων, ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ συναρπάσουν εἴτε λόγῳ ἐλλείψεως ἐνθουσιασμοῦ εἴτε διότι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς δὲν εἶχεν ἀκόμη θορυβηθῆ ἐκ τῶν γεγονότων, τὰ ὅποια προὔποθέτει καὶ συνεπάγεται ἡ βιομηχανία. Κυρίως ὅμως οἱ ἐκπρόσωποι τῶν γενικωτέρων ἱστορικῶν ἀναζητήσεων ἔδωσαν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι μιμοῦνται τοὺς ξένους, ὄχι ἀσφαλῶς ἐπειδὴ τοὺς ἀντέγραψαν, ἀλλὰ διότι ἐκεῖνοι διετύ-

πωσαν τὸ πρόβλημα εἰς ἓνα βαθμὸν ἀναπτύξεως, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν ἀκόμη τὴν ἑλληνικὴν του ἀντιστοιχίαν. Ἐδῶ λοιπὸν πρέπει νὰ ζητηθῇ ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον πολλοὶ Ἕλληνες διανοούμενοι ἐθεωρήθησαν ἂν ὄχι ὡς λογοκλόποι, ὡς οὐραγοὶ ὅμως εἰς μίαν πνευματικὴν πορείαν, τὴν ὁποίαν ἦτο προτιμώτερον νὰ παρακολουθήσῃ κανεὶς διὰ τῆς μελέτης ἢ τῆς μεταφράσεως τῶν «πρωτοποριακῶν» ἔργων.

Ὅσοι ἐπεχείρησαν νὰ προβληματισθοῦν ἐπὶ θεμάτων, τὰ ὁποῖα εἰς τὴν Εὐρώπην εὕρισκοντο εἰς πλήρη ἐξέλιξιν, δὲν συνεκίνησαν ὡς ἐκ τούτου τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν τόσον πολὺ, ὅσον ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι τοῦ ὑπέδειξαν τὴν ἐθνικὴν του ὑπεροχὴν ἔναντι τῶν ἐχθρῶν του, τὴν θρησκευτικὴν του ἀποστολὴν ὡς ἀντιστάθμισμα ἢ ἐπακόλουθον τῶν πολεμικῶν του ἀπογοητεύσεων ἢ θριάμβων, τὴν ὑποχρέωσίν του νὰ διατηρήσῃ τὴν φυλετικὴν του συναίσθησιν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἀστικῶν ἐξελίξεων ἢ τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν παραδοσιακῶν θεσμῶν ὡς ἀνασχετικῶν παραγόντων τῆς κοινωνικῆς του προόδου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπέκτησαν ἀναγνωστικὸν κοινὸν καὶ μάλιστα ὁπαδοὺς αὐτοὶ κυρίως, οἱ ὁποῖοι ἀνεπτέρωσαν τὸ ἠθικὸν του ἢ ἐξουδετέρωσαν τὴν μεταφυσικὴν του ἀνασφάλειαν, ὅσοι τὸν ἐκολάκευσαν διὰ τὰ προτερήματά του ἢ τὸν προέτρεψαν νὰ στραφῇ ἔναντιὸν τῶν ἱστορικῶν του δεσμεύσεων.

Παρὰ ταῦτα ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἔμεινεν εἰς τὸ σύνολόν του ἀδιάφορος ἔναντι τῶν λογίων, ἐφ' ὅσον ἄλλωστε τὸ ὑψηλὸν ποσοστὸν τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ συνδεθῇ ἀμέσως πρὸς τὸν κόσμον τῶν γραμμάτων. Ὅσοι διὰ τοῦτο τὸν ἐξεπροσώπησαν εἰς τὸν δημόσιον στίβον τοῦ λόγου, ἔμειναν οὐσιαστικῶς ἐκ μέρους του ἀνεξέλεγκτοι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπέτρεψεν εἰς

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

τὴν κριτικὴν τῶν ἐφημερίδων νὰ μονοπωλήσῃ τὴν ἀξιολόγησιν τῆς προσφορᾶς καὶ εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις νὰ κατασκευάσῃ ὀνόματα χωρὶς ἀντίκρουσμα. Εἰς τὴν ἀσυνδοσίαν αὐτὴν συνετέλεσε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐπὶ σειρὰν αἰώνων τὰ γράμματα ἐδήλωσαν «τοῦ Θεοῦ τὰ πράγματα», οὕτως ὥστε ὁ ἔντυπος λόγος νὰ δημιουργῆ δέος κυρίως μεταξὺ τῆς πρώτης γενεᾶς τῶν ἐγγραμμάτων καὶ μάλιστα τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἀποκαλύπτει τὴν ἀντικειμενικὴν ἀλήθειαν, ἐφ' ὅσον ἄλλοτε τὸ μοναδικὸν ἀνάγνωσμα ἦτο ἡ Ἁγία Γραφή.

Μέχρι σήμερον σχεδὸν εἰς τὴν πατρίδα μας οἱ περισσότερον εὐαίσθητοι διὰ τὰ κοινὰ πληροφοροῦνται ὄχι μόνον τὰ νέα τῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ γεγονότα τοῦ πνεύματος ἐκ τῶν εἰδήσεων καὶ τῶν σχολίων τοῦ ἡμερησίου τύπου, ὁ ὁποῖος διστάζει νὰ τοὺς προβλημάσῃ, μήπως ἡ δυσκολία τοῦ θέματος ὑπερβῆ τὰ ὅρια τῆς δυνατότητός των νὰ συγκεντρωθοῦν, διὰ νὰ ἐννοήσουν, ὅτι δὲν εἶναι αὐτονόητον. Τὰ πράγματα λοιπὸν παρουσιάζονται ὅσον τὸ δυνατόν εὐκολώτερα, ὥστε νὰ γίνουν ἀντιληπτὰ χωρὶς προσωπικὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν πνευματικὴν δοκιμασίαν. Ἡ ἔλλειψις ἀγωγῆς εἰς τὴν παρακολούθησιν τῆς πειθαρχημένης σκέψεως ἀναγκάζει διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τοὺς δημοσιογράφους νὰ ἐπιδίδωνται μεταξὺ των εἰς ἓνα συναγωνισμὸν ἀπλουστεύσεως τῶν δυσχερεῶν τῆς ζωῆς, νὰ ὑποτιμοῦν τὴν παιδαγωγικὴν των ἀποστολήν, διὰ νὰ ἐντυπωσιάσουν ἀπλῶς καὶ μόνον διὰ τῶν συνειρμῶν καὶ τῶν εἰκόνων ἢ τῶν τίτλων τῆς πληροφορίας, ἡ σημασία τῆς ὁποίας ἀναλογεῖ ἐπανειλημμένως εἰς τὸ μῆκος τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα τὴν ἀναγγέλλουν.

Τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν ἐνισχύει καὶ ὁ συνεχὴς περιορισμὸς τοῦ ἐλευθέρου χρόνου διὰ τὴν μελέτην, ἐφ' ὅσον

Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ὑποψηφιότητα διὰ τὸν αἰχμαλωτισμὸν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν ἐργασίαν του δὲν θέτουν μόνον τὰ βιβλία ἢ τὰ περιοδικὰ καὶ τὰ καθημερινὰ ἐντυπα, ἀλλὰ καὶ τὸ ραδιόφωνον καὶ ἡ τηλεόρασις, πολὺ ἀμεσώτερα μέσα πληροφορήσεως, τὰ ὅποια δὲν ἀπαιτοῦν ὅπωςδῆποτε τὴν κριτικὴν του στάσιν. Ἐπὶ πλέον ἡ ἀκουστικὴ καὶ ἡ ὀπτικὴ αὐτὴ μεσίτευσίς τοῦ κόσμου ἀναλαμβάνει ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τὴν ὀργανωμένην διασκέδασιν νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν συσσωρευομένην δυσἀρέσκειαν ἐκ τῶν συνθηκῶν τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀπασχολήσεως, ἡ ὅποια εἰς τὴν τεχνικὴν τῆς διαρρύθμισιν δὲν χρειάζεται ὀλόκληρον τὸν ἀνθρώπον καὶ δὲν τοῦ ἐπιτρέπει νὰ δημιουργήσῃ καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὸ πρόσωπόν του.

Ἡ προοδευτικὴ ἐν τούτοις ἀστικοποίησις τῆς ζωῆς εἰς τὴν χώραν μας προκαλεῖ ἐρωτήματα διὰ τὸν τρόπον τῆς λειτουργίας τῶν περισσότερων ἀνεπτυγμένων κοινωνιῶν καὶ παραλλήλως μίαν ἀπόστασιν ἐναντι τῶν περισσότερων καθυστερημένων, οὕτως ὥστε ἡ παράθεσις τῶν γεγονότων, τὰ ὅποια συντελοῦνται εἰς τὰ ξένα κράτη, νὰ κινῆ τὸν θαυμασμὸν ἢ τὸν οἶκτον καὶ ὅπωςδῆποτε μίαν περιέργειαν ἱκανὴν νὰ ἐρεθίσῃ τὴν μορφωτικὴν ἔφεσιν, ὅπως εἶχε συμβῆ ἄλλοτε εἰς τὴν Ἰωνίαν μετὰ τὸ ναυτικὸν τῆς ἀνοιγμᾶ εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ τὴν θεμελίωσιν τῶν βιοτεχνικῶν πόλεων, ἐντὸς τῶν ὁποίων δὲν ἴσχυεν ἡ μυθολογικῶς κατωχυρωμένη γεωργικὴ καὶ ποιμενικὴ ἐμπειρία. Ὅπως ὁ Φερεκύδης, ὁ Ἐκαταῖος καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἱκανοποίησαν τὴν ἐγκυκλοπαιδικὴν διάθεσιν τῆς ἐποχῆς των, τὰ αἰτήματα τῆς ὁποίας ἦσαν συναρτήσεις διεθνῶν σχέσεων, στρέφεται καὶ τώρα τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς ὅ,τι συμβαίνει ἐκτὸς τοῦ ἐθνικοῦ ὀρίζοντος. Καὶ ὅπως τότε ὁ Ἡράκλειτος ἐχαρακτήρισεν ὡς ἀνοησίαν τὸν διασκορπισμὸν τῆς προσοχῆς ὅπουδῆποτε — «πολυ-

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

μαθίη νόον ἔχειν οὐ διδάσκει»¹—, διότι ἔπρεπεν ὁ ἄνθρωπος ἐνώπιον τῶν ἀστικῶν συνθηκῶν καὶ ἀξιώσεων τῆς ζωῆς νὰ συνδεθῆ πνευματικῶς πρὸς τὴν ὕπαρξιν του καὶ νὰ τὴν θέσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὑπὸ τὸν ἔλεγχον αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ἰσχύῃ γενικῶς, ἀναλόγως καὶ τώρα ἡ πνευματικὴ ἀποδημία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ ἔξω δημιουργεῖ ἐνώπιον τῆς τεχνικῆς ἀνασκευῆς τῶν φυσικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὸν χῶρον τῶν προσωπικῶν πράξεων. Τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν σημαίνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος θὰ γίνῃ κύριος τῆς ἐκφράσεώς του, ἐὰν ἀγνοήσῃ τὸ περιβάλλον του, ἀλλ' ὅτι τότε μόνον θὰ θεμελιώσῃ τὴν ἐλευθερίαν του, ὅταν ἀντιληφθῆ, τί συντελεῖται ὑπὸ τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου, ὥστε νὰ ἐλέγξῃ, πῶς καὶ διατί σκέπτεται καὶ πράττει, ὅπως σκέπτεται καὶ πράττει.

Ἐὰν ὁ τρόπος ζωῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία τὸ ἔτος 1987 θὰ εἶναι μία τεχνικῶς προωδευμένη χώρα, προσδιορίζεται συνεχῶς περισσότερο ἐκ τῶν γεγονότων τοῦ ἐργοστασίου, τοῦ γραφείου καὶ τοῦ καταστήματος καὶ ταυτοχρόνως ἐκ τῆς μαζικῆς μεσιτεύσεως τῶν γνώσεων, τῶν προθέσεων καὶ τῶν κριτηρίων, τὰ δημιουργούμενα προβλήματα θὰ κερδίσουν δημόσιον παράστημα, ἔστω καὶ ἂν οἱ ἐκπρόσωποι των θεωρηθοῦν ὑπεύθυνοι τῆς ὀδύνης, τὴν ὁποίαν θὰ καταστήσουν συνειδητήν. Τὸ ἄρθρον τῆς ἐφημερίδος, ἡ διατριβὴ τοῦ πανεπιστημίου, τὸ κήρυγμα τοῦ ἄμβωνος, ἡ παράστασις τοῦ θεάτρου, τὸ θέμα τοῦ πεζογραφήματος καὶ ὁ μῦθος τῆς ποιήσεως θὰ ἐκφράσουν — εἰς τὸν Πειραιᾶ ἢ τὸ Τόκιο, τὴν Ρώμην ἢ τὴν Νέαν Ὑόρκην — ὅ,τι συμβαίνει τὴν στιγμὴν αὐτὴν εἰς τὴν σκιάν τῆς συνει-

1. Diels I B' 40

δήσεως. Τὸ κεντρικὸν πρόβλημα τῆς ἐποχῆς μας — ὄλων βασικῶς τῶν μεταπροσανατολισμῶν τῆς ἱστορίας — εἶναι ἡ διάσπασις τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου. Οἱ ἄνθρωποι ἐξακολουθοῦν νὰ δεσμεύωνται ὑπὸ τῶν γνωστῶν παραστάσεων, καθ' ὃν χρόνον ἡ οὐσία μετατίθεται πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν. Πρόκειται δηλαδή περὶ ἑνὸς εἴδους λογικῆς καὶ ἠθικῆς σχιζοφρενείας, ἐφ' ὅσον τὸ πρόβλημα δὲν ὑπάρχει, ὅπου τὸ ἀναζητεῖ ἐκ συνηθείας ἢ προσοχῆ, ἀλλ' εἰς μίαν περιοχὴν, ἐπὶ τῆς ὁποίας κινουῦνται ἡ γνῶσις καὶ ἡ συμπεριφορὰ, χωρὶς νὰ προβληματίζουν τὸν ἄνθρωπον.

Εἰς τοὺς καιροὺς τῆς πνευματικῆς αὐτῆς δοκιμασίας ἡ φιλοσοφία ταρασσεται διὰ τοῦτο ἐνώπιον τοῦ ρήγματος, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖται εἰς τὴν πραγματικότητα μεταξὺ τῶν φαινομενικῶν τῆς ὄψεων καὶ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς παραγόντων, πρὸς τοὺς ὁποίους μόνον μία σκέψις, ἡ ὁποία δὲν θὰ ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν τὴν συνθήκην παρουσιάσεως, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συνδεθῇ. Ὁ τελευταῖος ἐκπρόσωπος τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς εὐαισθησίας ὑπῆρξεν ὁ Κάντ, ὁ ὁποῖος διεχώρισε τὰ πράγματα, ὅπως τὰ συλλαμβάνει ἐμπειρικῶς ἡ αἴσθησις, ἐκ τῶν πραγμάτων, ὅπως τὰ ἐννοεῖ «καθ' ἑαυτὰ» ὁ «καθαρὸς λόγος». Διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως αὐτῆς ἐτακτοποίησε τὸν κόσμον τῆς ἐμπειρίας καὶ παρέβλεψε τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα, ἡ ὁποία ἰδίως ὅταν μεταπροσανατολίζεται, διαρρηγνύει τὰ σχήματα καὶ ἀπαιτεῖ πρὸ παντὸς ἄλλου τὴν σπουδὴν τῶν συγκεκριμένων γεγονότων. Οὔτε διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ Ἑγελος ἐδικαίωσε τὴν ἱστορίαν, ἐφ' ὅσον τῆς ἐπέβαλεν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν μίαν καταθλιπτικὴν νομοτέλειαν λογικοῦ χαρακτῆρος, ἡ ὁποία ὑπεχρέωσε τὸν Μάρξ εἰς μίαν ἐποχὴν νέας ἐξάρσεως τῆς ἐρεῦνης τοῦ

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

έπιστητοῦ νὰ μεταθέσῃ τὴν ἀνάγκην εἰς τὴν ἀρχικὴν τῆς βάσιν καὶ νὰ παραβλέψῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸν παράγοντα τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ἐποχὴ μας διὰ τοῦτο δὲν χρειάζεται αὐτούς, οἱ ὅποιοι θὰ θέσουν «τάξιν» εἰς τὸν κόσμον, ὡς ἔαν τὸ πρόβλημα ἦτο ἡ προσαρμογὴ τῆς λογικῆς εἰς μίαν ἀντικειμενικὴν συνέπειαν, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι θὰ δώσουν μορφήν εἰς τὰ αἷτια, τὰ ὅποια ὀρίζουν τὸν τρόπον ζωῆς. Οὐσιαστικῶς ὁ λόγος ἔχει σήμερον ὡς ἀποστολὴν νὰ συνδέσῃ τὸν ἄνθρωπον ὡς συνείδησιν πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὡς πράξιν. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι τὸ πρόβλημά του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λυθῇ ἀφαιρετικῶς, διὰ τοῦ προληπτικοῦ καθορισμοῦ τῶν κινήσεων τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ διὰ τῆς μελέτης τῶν περιπτώσεων. "Ὅπως εἶχε συμβῆ καὶ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἰδανικῆς πολιτείας, ἡ ζωὴ δὲν χρειάζεται σήμερον ἀπλῶς τὸν ἐκθειασμὸν τῶν αἰτημάτων, ἀλλὰ πρὸ πάντων τὴν μαθητείαν εἰς τὸ «τόδε τι». Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἱατροῦ, ὁ ὅποιος δὲν ὑπηρετεῖ γενικῶς τὴν υἰεῖαν, «ἀλλὰ τὴν ἀνθρώπου, μᾶλλον δ' ἴσως τὴν τοῦδε· καθ' ἕκαστον γὰρ ἰατρεύει»¹, ἀπευθύνεται καὶ ὁ λόγος, ὅταν ἔχη πρακτικὴν σημασίαν, εἰς τὰ πρόσωπα. Ἡ ἀλήθεια δὲν ὑπῆρξεν εἰς τοὺς καιροὺς τῶν ἠθικῶν κρίσεων ὑπόθεσις ἐφαρμογῆς, ἀλλὰ διακονία εἰς τὸν ἀνεπανάληπτον ἄνθρωπον.

Ἡ ταπείνωσις αὐτὴ τοῦ λόγου δημιουργεῖ μίαν ἔντασιν εἰς τὴν σχέσιν του πρὸς τὴν δημοσίαν του ἔκφρασιν. Εἰς ἀναλόγους ἱστορικοὺς χρόνους ἡ γραφὴ ἔθεωρήθη ἐκ μέρους πολλῶν ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ δράμα-

1. Ἀριστοτέλους: Ἠθικῶν Νικομαχείων Α' 4 (p. 1097a 12/13)

Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

τος, τὸ ὁποῖον ἐπαίζετο ἐντὸς τῆς ψυχῆς, μάταιος κόπος. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἀπεφάσισαν νὰ μὴ συνδεθοῦν πρὸς τοὺς ἄπω, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἐγγύς, διότι δὲν τοὺς ἐνδιέφερε νὰ μεταδώσουν μίαν λύσιν εἰς τοὺς ἀγνώστους, ἀλλὰ διὰ τῆς συμπαραστάσεως τῶν παρόντων νὰ συλλάβουν τὴν κοινήν των στάσιν εἰς τὸν κόσμον. Ἐκεῖνος ἐπομένως, πρὸς τὸν ὁποῖον θὰ ἤθελε νὰ σχετισθῆ καὶ σήμερον ὁ προφορικὸς λόγος, δὲν θὰ ἦτο ἀπλῶς ἀκροατῆς, ἀλλὰ σύντροφος εἰς μίαν πορείαν πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν χῶρον τῶν σημαντικῶν γεγονότων τῆς ὑπάρξεως.

Ἡ μοῖρα τοῦ λόγου τὴν ἐποχὴν τῶν καταστροφῶν καὶ τῶν θεμελιώσεων τῆς ἱστορίας εἶναι ὁ **δ ι ἄ λ ο γ ο ς**. Βεβαίως ἡ ἔλλειψις δεκτικῶν πνευμάτων εἰς τὸ ἄμεσον περιβάλλον τῆς ζωῆς ἀναγκάζει, ὅσους ἀντιλαμβάνονται, τὴ συμβαίνει, νὰ ζητήσουν τὴν συνδρομὴν τῶν ἀπόντων. Δὲν ἀκολουθοῦν διὰ τοῦτο ἀπαραιτήτως, ὅσοι ἐκπροσωποῦν τὴν φροντίδα τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν τύχην του, τὸ παράδειγμα τοῦ Σωκράτους, κατανικοῦν ὁμως τὴν συστηματικὴν διάθεσιν, τὸ δογματικὸν ὕφος καὶ τὴν μονοπώλησιν τῆς ἀληθείας, διὰ νὰ ἐκφράσουν μίαν ἀνησυχίαν, ἡ ὁποία πρὸ παντὸς ἄλλου δὲν ἐπιτρέπει τὴν βεβαιότητα καὶ τὴν πρόληψιν τοῦ μέλλοντος. Ὅσοι ἀποτολμοῦν τότε νὰ γράψουν, τὸ πράττουν, ἐπειδὴ χρειάζονται τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι θὰ προσφέρουν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τὴν προσωπικὴν των ἐμπειρίαν. Ὡς ἐκ τούτου δὲν θίγονται, ἐὰν αὐθεντικώτεροι φορεῖς τοῦ προβλήματος παρατηρήσουν σφάλματα εἰς τὴν ἐκτίμησίν του, ἀλλὰ χαιρετίζουν τὴν ὑπόδειξιν, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὁ λόγος, προφορικὸς ἢ γραπτὸς, εἶναι εἰς τὴν περίπτωσησίν των ἑκκλησις βοηθείας.

* * *

«Ἐλεύθερος Κόσμος», 27 καὶ 28 Σεπτεμβρίου 1972.

Χ
ΔΥΟ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
(«ΔΗΜΟΤΙΚΗ» Η «ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΑ» ;)

Α'

Φράϊμπουργκ 17/11/1963

Ἀγαπητέ μου κ. Χ.,

Λυπούμαι πολύ, διότι δέν εἶμαι εἰς θέσιν νά Σᾶς ἀνταποδώσω τήν χαράν, τήν ὁποίαν μοῦ ἐχάρισεν ἡ ἐπιστολή Σας. Πρὸς τὸ παρὸν ὅμως μοῦ εἶναι ἀδύνατον νά συνεργασθῶ εἰς τὸ περιοδικόν Σας. Ὅ,τι προέχει αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐνώπιόν μου, εἶναι ἡ ἀνάγκη νά σπουδάσω τὸ γεγονός, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξαρτᾶται τὸ μέλλον τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν προσωπικὴν της ὑπόστασιν. Γνωρίζω βεβαίως, ὅτι δέν πρόκειται περὶ μεμονωμένου ἱστορικοῦ φαινομένου, ἀλλὰ θὰ ἤθελα πολύ νά ἐρευνήσω τὸ πρόβλημα εἰς τὴν συνάρτησίν του πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀντιλήψεως τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς. Εἰς τὴν ἐποχὴν μας αἶρεται ἡ βάση τῆς ἐμπειρίας τῶν γεγονότων καὶ τῶν πραγμάτων. Ὁ ἄνθρωπος ἔπαυσε νά εἶναι ἀπαραίτητος, διὰ νά μάθῃ, τί συμβαίνει ἐντὸς τοῦ κόσμου καὶ τῆς ψυχῆς του. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν φύσιν, τὰ μέτρα τῆς ὁποίας ὠρίσθησαν γλωσσικῶς, ἡ σημερινὴ πραγματικότητα δέν μᾶς περιβάλλει, ὥστε διὰ τοῦ πνευματικοῦ της ἐλέγχου νά ἐφαρμόζη τὴν θέλησίν μας, ἀλλὰ μᾶς ἐκφράζει καὶ μᾶς ἀντικαθιστᾶ καὶ ταυτοχρόνως προσδιορίζει τὴν διάθεσιν καὶ τὴν σκέψιν μας, χωρὶς νά παρουσιάζη τὰ πρα-

Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

γματικά της δεδομένα, κυρίως όταν χρειάζεται την συγκατάθεσίν μας. Ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ δὲν ἀποκλείεται νὰ ὀδηγήσῃ τελικῶς εἰς μίαν ἔννοιαν ἀνθρώπου, διὰ τὸν ὁποῖον δὲν θὰ ὑπάρχῃ ἀνάγκη νὰ ἐνεργῇ ὡς ἄτομον καὶ νὰ σχετίζεται πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καὶ τοὺς ὁμοίους του, προκειμένου νὰ ζήσῃ. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν ὁ ἄνθρωπος νὰ τερματίσῃ τὴν γλωσσικὴν του σταδιοδρομίαν καὶ νὰ μὴ χρειάζεται τὴν ἐννοιολογικὴν διάστασιν τοῦ κόσμου, ἐφ' ὅσον θὰ ἐξασφαλίζῃ τὴν ζωὴν του διὰ τῶν τεχνικῶν διαρρυθμίσεων τῆς ἐπιστήμης χωρὶς τὴν προσωπικὴν του συμμετοχὴν. Ὅτι τὸ γεγονός αὐτὸ προοιωνίζει μίαν ὕπαρξιν χωρὶς αὐτοσυναίσθησιν, χωρὶς εὐθύνην διὰ τὴν συμπεριφορὰν της, χωρὶς ἐρωτήματα διὰ τὴν θέσιν της εἰς τὸν κόσμον, χωρὶς πνευματικὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν ζωὴν μιᾶς ἄλλης ὑπάρξεως: χωρὶς τὰ γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα προσέφερον εἰς τὸν ἄνθρωπον ἢ γ λ ὤ σ σ α, εἶναι τὸ ἀφάνταστον ἐνδεχόμενον τοῦ μέλλοντος.

Ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ τοῦ φόβου ἐδιάβασα τὴν παράκλησίν Σας νὰ τηρήσω τοὺς κανονισμοὺς μιᾶς ὀρισμένης γλωσσικῆς τεχνικῆς, ἐναντι τῆς ὁποίας ἔχετε, ὅπως μοῦ γράφετε, «ἀδυναμίαν». Μοῦ ἔκανε διὰ τοῦτο ἐντύπωσιν ἢ εὐαισθησία Σας τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν τίθεται ἢ παρουσία τῆς συνειδήσεως ὑπὸ αἵρεσιν. Ἐνῶ ἡ γλῶσσα συντρίβεται εἰς τὴν δυνατότητά της νὰ προσφέρῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν ἄνθρωπον, Σᾶς ἐνδιαφέρει μία συγκεκριμένη μορφολογικὴ της ἐμφάνισις. Ἐνῶ τὸ πρόβλημα εἶναι ἡ ἀντιστοιχία τοῦ λόγου πρὸς ὅσα ὑπάρχουν καὶ ἰσχύουν, Σᾶς ἀπασχολεῖ τὸ εἶδος τῆς πνευματικῆς ἀποσυνδέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια ὀρίζουν τὴν ζωὴν του.

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Εἰς τὸ σημερινόν μου γράμμα δὲν θὰ ἤθελα ἐν τούτοις νὰ Σᾶς τρομάξω μὲ τὸ πρόβλημα, ἢ μελέτη τοῦ ὁποίου δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ Σᾶς στείλω συνεργασίαν. Θὰ περιορισθῶ λοιπὸν νὰ σκεφθῶ μαζί Σας ὠρισμένα πράγματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μᾶς βοηθήσουν — ἐφ' ὅσον ὁ γλωσσικός μας σύνδεσμος εἶναι ἀκόμη δυνατός παρὰ τὴν γραμματικὴν του ἀπόκλισιν — εἰς τὴν ἀντίληψιν μιᾶς καταστάσεως, ἢ ὁποῖα ἐταλαιπώρησεν, ὅσον ἐλάχιστα ἔθνικὰ δυστυχήματα, τὴν νεοελληνικὴν μας ἱστορίαν.

Ὡς ἐλεύθερον ἔθνος ἡ Ἑλλάς ἀνῆλθεν εἰς τὴν σκηνὴν τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς δραματικῆς παρεξηγήσεως. Ἐνῶ διὰ τῆς γραμματικῆς των παιδείας ἄλλοι λαοὶ ἀντελήφθησαν τὴν ἱστορικὴν των ἰδιομορφίαν, ἡ φυλὴ μας προσεπάθησε μετὰ τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ μεσαιωνικοῦ της ἀναλφαβητισμοῦ νὰ ἰδιοποιηθῆ τὴν πολιτιστικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἔκφρασιν τῆς Κλασσικῆς καὶ Βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ ἐνδιαφερθῆ διὰ τὰ προβλήματά της καὶ διὰ τῆς ἀναπτύξεώς των νὰ δημιουργήσῃ τὸν γραπτὸν της λόγον, ἐπεχείρησε νὰ μιμηθῆ ἄλλους καιροῦς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιούργησεν εἰς τοὺς πνευματικούς της κόλπους μίαν ἀντίδρασιν, ἢ ὁποῖα παρουσίασεν, ὅ,τι δὲν εἶχε γραφῆ καὶ δὲν ἐπρόδιδε τὴν σχέσιν του πρὸς τὸ παρελθόν, ὡς πρώτην ἀξίαν. Ἀντὶ διὰ τοῦτο νὰ τεθῆ ἐνώπιον τοῦ μέλλοντος καὶ εἰς τὴν ἀντιμετώπισίν του νὰ συνθέσῃ τὴν ἱστορικὴν της παρακαταθήκην καὶ τὴν ἱστορικὴν της ἐπικαιρότητα, ἐνόμισεν, ὅτι ἀπέκλειεν ἢ μία τὴν ἄλλην. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν της αὐτὴν ἀντίθεσιν ἀνεμείχθησαν πολιτικὰ καὶ οἰκονομικὰ συμφέροντα, τὰ ὁποῖα ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως καὶ προοδευτικὰ αἰτήματα, ἢ ἐκπλήρωσις τῶν ὁποίων ἐπέβαλλε τὴν ἀνατροπὴν

Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

τῶν θεσμῶν. Ὅσον περισσότερο ἡ ἀπαίτησις τῆς ἀλλαγῆς ἐξεθείαζε τὰ παρόντα, τόσον περισσότερο ἡ συντηρητικὴ διάθεσις ἐώρταζε τὴν παράδοσιν. Διὰ τοὺς ἱκανοποιημένους ἐκ τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς ἄξια ἐκτιμήσεως ἦσαν τὰ παλαιά, ὅπως ἐξεφράζοντο εἰς τὰ κείμενα· διὰ τοὺς ἀνησύχους, ὅ,τι διέθετεν ὁ λαός, χωρὶς νὰ ἔχη ἀγιασθῆ διὰ τῆς γραφῆς. Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς ὁ κόσμος ἀπεκαλύφθη ἀπὸ τῆς ἀπόψεως, ὅσων ἔπρεπε νὰ (παρ' ὅτι δέν) ἰσχύουν καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ὅσων δέν ἔπρεπε νὰ (ἂν καὶ) ἰσχύουν. Ὁ λόγος ὑπῆρξε τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἡ ἔκβασις τῆς ὁποίας ἐπιστεύθη, ὅτι θὰ ἔλυε τὸ θέμα τῆς ἱστορικῆς τιμῆς τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ διὰ τῆς ἐξουδετερώσεως τῆς μιᾶς ἐκ τῶν δύο ἀντιπάλων ἰδεολογιῶν.

Ἐὰν ὅμως ἀπαλλαγῆ κανεὶς ἐκ τῆς νεοελληνικῆς αὐτῆς παρεξηγήσεως, θὰ διαπιστώσῃ, ὅτι ὁ λόγος ἔχει σημασίαν, ὅταν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ πράγματα. Ἡ μορφή του παρουσιάζει τότε, ὅ,τι ἀπασχολεῖ ἢ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνδιαφέρῃ τοὺς φορεῖς του, ἔστω καὶ ἂν δέν ἐξυπηρετῆ τὴν αἰσθητικὴν ἢ μεταφυσικὴν των τοποθέτησιν. Ὑπάρχουν βεβαίως καιροί, οἱ ὁποῖοι δέν φροντίζουν διὰ τὸ τί ἀκριβῶς συμβαίνει, ἀλλὰ διὰ τὸν τρόπον τῆς ἐμφανίσεως τῶν γεγονότων. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ σχῆμα δέν κρίνεται ἀναλόγως τοῦ τί ἐκφράζει, ἀλλ' ἐπὶ τῆ βάσει τῆς μόδας, τῶν ἐθνικῶν προλήψεων ἢ τῶν πολιτικῶν ἐπιδιώξεων. Ἄλλ' ἐὰν ὁ ἀναμενόμενος ἐθνικὸς λόγος συνίστατο ἀπλῶς καὶ μόνον εἰς τὴν γραμματικὴν του διάστασιν, ἐπρόκειτο νὰ ἐνσαρκωθῆ διὰ τῆς ἀποφάσεως τῶν ἐγγραμμάτων νὰ τηρήσουν μίαν ὠρισμένην ὀρθογραφίαν — νὰ γράψουν, ὅπως ὁμιλεῖ ὁ λαός ἢ ὅπως θεωρεῖται ὀρθὸν ἱστορικῶς. Δέν σᾶς προβληματίζει ὅμως ἡ παρατήρησις, ὅτι, ἐνῶ ἡ λογοτεχνία μας ἐθέσπισε τὴν

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

λαϊκήν ἔκφρασιν, τὸ πρόβλημα ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχη; Μήπως ἐμποδίζει τὸ γεγονός, ὅτι ὠρισμένοι ἐπιστήμονες δὲν ἔχουν συμμορφωθῆ, ὥστε, ἂν ἐξαναγκασθοῦν νὰ ἐφαρμόσουν ἄλλους γραμματικούς κανονισμούς καὶ τύπους, θὰ συντελεσθῆ τὸ θαῦμα; Νομίζετε πράγματι, ὅτι «γλῶσσα» εἶναι ἀπλῶς ὁ τρόπος τῆς συντάξεως καὶ τῆς καταλήξεως τῶν λέξεων; "Ὅ,τι Σᾶς ἔγραψα ἕως ἐδῶ, θὰ εἶχε τότε τὴν αἰτίαν του εἰς τὴν σχέσιν καὶ τὴν ὄψιν τῶν λεκτικῶν ὄρων, τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποίησα. Ἄσφαλῶς ὅμως δὲν συμφωνεῖτε εἰς τὴν ἀπλοποίησιν αὐτὴν.

"Ὅσοι παρὰ ταῦτα νομίζουν, ὅτι χρειάζεται ὁμοιογένεια εἰς τὴν ἔκφρασιν, ἔχουν δίκαιον ὡς πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, ἢ ὁποία θὰ προκύψῃ ἐκ τῆς γλωσσικῆς τάξεως. Σκέπτομαι ὅμως αὐτὴν τὴν στιγμήν, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καμμία μεγάλη ἐποχή, ἢ ὁποία νὰ διαθέτῃ μορφολογικὴν ἐνότητα. Μήπως ὁ Πλωτῖνος γράφει, ὅπως ὁ Καλλίμαχος ἢ ὁ Πλούταρχος, ὅπως ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς; Βεβαίως ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἐκπροσώπων αὐτῶν τοῦ Ἑλληνιστικοῦ λόγου πολιτιστικὴ ἀπόστασις. Πῶς ὅμως συμβαίνει νὰ παρουσιασθοῦν τόσα διάφορα λογοτεχνικὰ μνημεῖα ἐντὸς τοῦ πνευματικοῦ κλίματος τῶν Ἀθηνῶν μεταξὺ πέμπτου καὶ τετάρτου αἰῶνος π.Χ.; Παρ' ὅτι ἔγραψαν τὴν ἀττικὴν τῆς ἐποχῆς των, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Πλάτων διαφέρουν καὶ εἰς τὸ ὕφος καὶ εἰς τὴν τυπολογίαν. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι δὲν ἐφόρεσαν ἀπλῶς εἰς τὸν λόγον τὰ ἔτοιμα ἐνδύματα τῆς ὁμιλίας καὶ τῆς γραφῆς τοῦ καιροῦ των, ἀλλὰ παρουσίασαν μὲ τὴν προσωπικὴν των δύναμιν, ὅ,τι ἐνδιέφερον ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐπρόκειτο νὰ τοὺς ἀκούσουν ἢ νὰ τοὺς διαβάσουν. Ἡ διήγησις τῶν περιπετειῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ

Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

έκστρατευτικοῦ σώματος εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν δὲν ὑπερβάλ-
λει διὰ τοῦτο φιλολογικῶς τὴν ἱστορίαν τοῦ Πελοπον-
νησιακοῦ πολέμου, ἔστω καὶ ἂν ὁ θουκυδίδειος λόγος
δὲν ἐχρησίμευσε ποτὲ ὡς μέσον συνεννοήσεως. Κατὰ πα-
ρόμοιον τρόπον προσέφερε τὴν εἰλικρινεστέραν εἰκόνα
τοῦ νεωτέρου λαοῦ μας κάποιος ἀπόκοσμος ὄνειροπόλος
εἰς μίαν ἰδιωματικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν κανεὶς δὲν
ὠμίλησε καὶ ἡ ὁποία θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπαχθῆ ὡς πρὸς
τὸ τυπικόν τῆς εἰς τὴν «καθαρεύουσαν». Κατὰ τὴν γνώ-
μην μου ὅμως ὁ Παπαδιαμάντης ὑπῆρξεν εἰς τὴν ἔκφρα-
σιν τοῦ λαϊκοῦ αἰσθήματος πολὺ αὐθεντικώτερος τοῦ
ποιητοῦ τῆς «Φλογέρας τοῦ βασιλιᾶ», ἔστω καὶ ἂν ὁ
δεύτερος θεωρῆται ἱεροφάντης τῆς «δημοτικῆς».

Ὅπως μᾶς ἀπασχολεῖ αὐτὴν τὴν στιγμήν, ἡ γλῶσ-
σα εἶναι πρὸ πάντων ἔντεχνος λόγος καὶ εἰς τὴν τέχνην
δὲν ἰσχύει μία ὠρισμένη γραμματικὴ, ἐφ' ὅσον ἡ ζωὴ τοῦ
πνεύματος μεταβάλλει τὰ μέτρα τῆς ἀναλόγως τῶν κι-
νήσεων τῆς ἱστορίας. Χωρὶς ἄλλο βεβαίως ὑπάρχει ἐσω-
τερικὴ σχέσις μεταξὺ τῆς λογοτεχνικῆς ἐκφράσεως καὶ
τῆς προφορᾶς μιᾶς ὠρισμένης ἐθνικῆς ἐνότητος καὶ μάλι-
στα ἡ συνάρτησις αὐτὴ ἐπιβάλλεται εἰς τὰ μιμητικὰ εἶδη
τοῦ λόγου, π.χ. εἰς τὸ θέατρον ἢ τὴν ποίησιν. Ὑπάρχει
ὅμως ἐπίσης ἡ δυνατότης νὰ τοποθετηθοῦν τὰ πράγμα-
τα ἐπὶ ἄλλου ἐπιπέδου (εἰς τὴν γαλλικὴν π.χ. ἢ τὴν ἀγ-
γλικὴν) εἴτε νὰ παρατηρηθοῦν ὑπὸ ἄλλην ὀπτικὴν γω-
νίαν, ὅποτε δὲν προέχει τόσον ἡ φθογγολογικὴ των ἀπό-
δοσις, ἀλλ' ἡ διαπίστωσις τῶν σχέσεων καὶ τῶν θεμε-
λιωδῶν των χαρακτήρων. Πρέπει ὅμως ἐδῶ νὰ τονισθῆ
ὅτι δὲν εἶναι τὸ γλωσσικὸν παράστημα, ὅ,τι βασικῶς
ἀξίζει, ἀλλ' ἡ διεισδυτικὴ καὶ ἀποκαλυπτικὴ δύναμις
τοῦ λόγου ὡς ἐσωτερικῆς ἀρθρώσεως
τοῦ προβλήματος. Ἐνδέχεται ὡς ἐκ τούτου ἡ